

Vaiko teisė į sveikatą mokykloje

Straipsnis skirtas Tarptautinei vaikų gynimo dienai – birželio 1-ajai – paminėti. Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centro specialistai siekia atkreipti visuomenės dėmesį į būtinybę saugoti ir gerbti vaikų teises. Valstybės, kurios siekia, kad jų visuomenė būtų demokratiška, humaniška ir teisiškai išprususi, stengiasi savo vaikams sukurti visapusiškai palankią ir sveiką vystymosi, augimo bei ugdymosi aplinką, kurioje nepažeidžiamos jų teisės.

Vaiko teisių įgyvendinimas kiekvienoje šalyje pasireiškia skirtingai. Daugelis pasaulio valstybių yra ratifikavusios Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją (toliau – Konvencija) ir įgyvendindamos vaikų teises stengiasi priimamus teisės aktus derinti su Konvencijos nuostatomis.

Lietuva – viena iš 192 pasaulio valstybių, ratifikavusių Konvenciją ir tuo įsipareigojusi kurti ir tobulinti vaikų apsaugos teisinę sistemą. Kuriant naujus įstatymus, poįstatyminius teisės aktus, kaip numato Konvencija, pirmiausia atkreipiamas dėmesys į vaiko interesus. Valstybė įsipareigoja teikti vaikams tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jų gerovei užtikrinti – gyventi ir sveikai vystytis. Tai reiškia, kad vaikams turi būti sudarytos visos sąlygos augti sveikoje aplinkoje. Kaip teigia Pasaulio sveikatos organizacija, „vaikai negali valdyti juos supančios aplinkos ir nuo suaugusiųjų priklauso, kokioje aplinkoje jie gyvena, mokosi, kartais dirba ir žaidžia“ (2004). Taigi, kokią aplinką sukursime vaikams, priklauso nuo mūsų, suaugusiųjų. Nuo to, kokius sprendimus priimsime, priklausys jų gerovė ir gyvenimo kokybė.

Vaikai daug laiko praleidžia ugdymo aplinkoje. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme teigiama, kad sveikatos priežiūros mokykloje paskirtis – padėti mokiniams saugoti ir stiprinti sveikatą, sukurti tokias sąlygas vaikams, kurios atitiktų teisės aktų reikalavimus ir būtų palankios sveikatai: užtikrintų galimybę visapusiškai vystytis asmenybei, būti sveikam ir augti sveikoje aplinkoje.

Sveikatos ugdymas mokyklose turėtų būti kasdienis ir neatsiejamas nuo kitų veiklų. Tik tokiu atveju galima tikėtis, kad vaikai gaus pakankamai žinių ir įgūdžių sveikai gyventi bei rinktis sveikesnį gyvenimo būdą. Mokykloje už vaiko sveikatą yra atsakingi ne tik visuomenės sveikatos priežiūros specialistai, bet ir pedagogai, mokyklos valgyklos personalas, net patalpų tvarkytojas, nes kiekvienas iš jų atlieka veiksmus, kurie susiję su vaikų sveikata. Pavyzdžiui, mokytojai atsakingi už psichosocialinį mokinių, klasės, visos bendruomenės klimatą, sveikatos žinių sklaidą bei visos mokyklos sveikos aplinkos formavimą, valgyklos personalas atsakingas už higieną ir sveiką maistą, patalpų tvarkytojas –

už aplinkos tvarkymą ir higienos palaikymą tam skirtomis sveikatai nekenksmingomis priemonėmis ir t. t. Taigi už vaikų teisę į sveikatą esame atsakingi visi, taip pat ir patys vaikai.

Vaiko teisės – tai tam tikros sąlygos ir priemonės, kurias turi užtikrinti kiekviena valstybė, kad vaikai augtų laimingi ir sveiki. Visi vaikai gimsta turėdami vienodas teises – nesvarbu, kur jie gyventų ir kokie jie būtų. Kaip jau minėta, vaiko teisės yra įtvirtintos Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje (toliau – Konvencija). Daugelis Konvencijos nuostatų yra susijusios su vaikų sveikata:

- apsauga nuo bet kokios diskriminacijos (taip pat ir sveikatos srityje) (2 str.),
- svarbiausia – vaiko interesai (3 str.),
- gyventi ir sveikai vystytis (6 str.),
- vaiko dalyvavimas, nuomonės išklausymas (12 str.),
- vaiko nuomonės išsakymas, informacijos gavimas, perdavimas (13 str., 17 str.),
- teisė į apsaugą nuo įvairaus pobūdžio smurto: fizinio, psichologinio (19 str.),
- turintis psichinių ar fizinių sutrikimų vaikas turi turėti galimybes į pilnavertį gyvenimą, kuris garantuotų jo orumą, ugdytų pasitikėjimą savimi, leistų aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje (23 str.),
- teisė būti sveikam, į sveikatos apsaugą, sveikatos ugdymą (24 str.),
- teisė į reguliarų paskirto gydymo tikrinimą (25 str.),
- teisė į deramą gyvenimo lygį (27 str.),
- teisė mokytis (28 str.),
- teisė į poilsį ir laisvalaikį (31 str.),
- teisė būti apsaugotam nuo ekonominio išnaudojimo ir nuo bet kokio darbo, kuris gali būti pavojingas sveikatai (32 str.),
- apsauga nuo neteisėto narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, gaminimo ir pardavinėjimo (33 str.),
- teisė būti apgintiems nuo seksualinio išnaudojimo (34 str.),
- teisė nepatirti kankinimų ar kitokio žiauraus, nežmoniško arba orumą žeminančio elgesio ar bausmių (37 str.),
- teisė fiziškai ir psichologiškai nukentėjus nuo bet kokio pobūdžio smurto ar išnaudojimo, tuo pačiu ir nuo karinių veiksmų, gauti reabilitaciją (39 str.).

Pakomentuosime plačiau šias Konvencijos nuostatas. Pavyzdžiui, 2 str. kalbama apie diskriminaciją, kad jos negalima naudoti prieš vaiką, kurio tėvai ar teisėti globėjai yra kitos rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos ar politinių pažiūrų. Kad ir koks būtų vaikas ir jo tėvai (teisėti globėjai), vaikas negali būti diskriminuojamas, kai sprendžiami jo sveikatos ar kiti klausimai. Vaikas turi būti apsaugotas nuo diskriminacijos ir nebūti auka ar įkaitu dėl savo tėvų statuso, veiklos ar jų įsitikinimų. Todėl imantis bet kokių su vaiku susijusių veiksmų reikia paisyti vaiko interesų. Tai garantuoja Konvencijos 3 str. Reikia užtikrinti, kad savo veiksmais nepadarytume žalos vaikui, siekti, kad nenukentėtų jo fizinė ir psichinė sveikata. Laikantis šios nuostatos, būtina atsižvelgti į kiekvieną vaiką individualiai, nes kiekvieno vaiko interesai, poreikiai yra skirtingi. Sprendžiant klausimus, susijusius su vaiko sveikata, prioritetas turi būti skirtas vaiko interesams, jo teisių įgyvendinimui. Mokykloje vis dar dažnai pasitaiko diskriminacijos apraiškų. Ne paslaptis, kad mokytojai dažnai stengiasi to nepastebėti arba laiko tai nereikšmingu dalyku, tačiau nuolat diskriminaciją patiriantis vaikas dėl to labai išgyvena, kenčia jo psichinė sveikata, kartais tai gali privesti prie savęs žalojimo ar net savižudybės. Todėl kiekvieno pareiga būti dėmesingu, laiku užkirsti kelią diskriminacijos apraiškoms.

Atėjęs į pasaulį žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę. Tai visuotinis žmogaus teisių principas, kuris galioja ir kiekvienam vaikui. Apie tai kalbama ir Konvencijos 6 str., kuris nustato vaiko teisę į gyvybę ir galimybę augti bei sveikai vystytis. Šio straipsnio nuostatos įpareigoja visus suaugusiuosius, institucijas, valstybes užtikrinti vaiko teisę į gyvybę ir vystymąsi: apsaugoti jį nuo visų rūšių smurto formų, kankinimų, žeminimų, prievartos, išnaudojimo ir kitokių veiksmų, kurie pakenktų jo gyvybei ar sveikatai. Vaikai mokykloje praleidžia daug laiko, todėl ten jie turi jaustis saugiai, būti sveikatai palankioje aplinkoje. Tuo turi pasirūpinti mokyklos administracija, mokytojai, visuomenės sveikatos specialistai, dirbantys mokykloje, kt. personalas.

Gerbdami vaiko teises, pripažįstame jį kaip aktyvų teisės subjektą, todėl sprenddami visus klausimus, susijusius su vaiku, turime išklausti ir vaiko nuomonę. Vaiko teisė į savo nuomonės išsakymą, teisė būti išklaustam, teisė gauti informaciją, susijusią su jo interesais, yra apibrėžtos Konvencijos 12, 13 ir 17 str. Mokykloje vaikas, dalyvaudamas kasdieniame gyvenime, nuolat atsiduria situacijose, kuriose gali reikšti savo nuomonę sveikatos ir kitais klausimais, atstovauti savo interesams, dalyvauti priimant sprendimus. Tai ne tik atsakinėjimas pamokų metu, bet ir dalyvavimas mokyklos savivaldoje, diskusijose dėl sveikesnės mitybos, fizinio aktyvumo, turiningo laisvalaikio praleidimo ar prevencinėse programose. Mokyklos vadovų pareiga – atsižvelgti į vaiko nuomonę, ją gerbti. Jeigu

daugiau pasitikėsime vaikais ir leisime laisvai diskutuoti jiems rūpimais klausimais, suteiksime jiems patiems daugiau pasitikėjimo savimi, ugdysime atsakomybę už priimtus sprendimus, suteiksime galimybę būti visaverčiais bendruomenės nariais. Vaikai, spręsdami savo sveikatos klausimus, kaupia patirtį, kuri ateityje pravers sprendžiant kitus klausimus. Sveikatos ugdymas mokykloje turėtų būti prioritetinga kryptis visą vaiko ugdymo laikotarpį. Vaikai mokykloje turi teisę gauti patikimos informacijos sveikatos klausimais, atitinkančios jų amžių, ir gebėti tinkamai ja pasinaudoti. Vaikai turi teisę naudotis žiniasklaida, dalyvauti TV ir radijo laidose, spaudoje, reikšti savo mintis jiems prieinama forma: žodžiu, raštu, meno kūriniais ar kitaip. Nors vaikai ir turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę (ši teisė apima laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokio pobūdžio informaciją), tačiau ji gali būti kai kuriais atvejais ribojama įstatymu, kad nepažeistų kitų asmenų teisių ir reputacijos bei apsaugotų kitų asmenų sveikatą ir dorovę – tai nustatyta Konvencijos 13 str. Apie tai, kad vaikas turi teisę į žiniasklaidos priemones, nacionalinius ir tarptautinius informacijos šaltinius, teigiama ir Konvencijos 17 str. Vaikas turi turėti teisę prieiti prie šios informacijos, ypač prie tokios, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės, skatina jo fizinę bei psichinę vystymąsi.

Konvencijos 19 str. pasisakoma prieš bet kokio pobūdžio smurtą vaikų atžvilgiu: negalima vaiko įžeidinėti, tyčiotis, ignoruoti, grubiai elgtis, bausti fizinėmis bausmėmis, išnaudoti (įskaitant ir seksualinį išnaudojimą), apleisti ir kt. Mokykloje vaikas turi būti apsaugotas ne tik nuo bendraamžių smurto, patyčių, bet ir nuo mokytojų naudojamo psichologinio smurto. Mūsų mokyklose yra nemažai ir itin žiaurus smurto apraiškų. Dažnai suaugusieji stengiasi to nepastebėti arba tam yra abejingi ir taip tampa smurtautojo bendrininkais. Todėl didžiausia suaugusiųjų pareiga – laiku pastebėti ir apsaugoti vaiką nuo visų rūšių fizinio ar psichologinio smurto. Būtina atkreipti dėmesį ir į tai, ar vaikas nepatiria smurto namų aplinkoje ir ar nemato smurtaujant kitų asmenų. Jis turi teisę būti apgintas nuo tokio pobūdžio išnaudojimo ir smurto – teigiama Konvencijos 34 str. Vaikai, susidūrę su smurtu, išnaudojimu, žeminimu, patyčiomis, patiria ilgalaikius psichologinius išgyvenimus – žalojama jų psichinė sveikata. Tokiais vaikais turėtų rūpintis mokyklos specialistai, suteikti jiems psichologinę pagalbą. Kai mokykloje pasitaiko smurto apraiškų, mokyklos administracija turėtų nedelsdama reaguoti ir užkirsti joms kelią, sukurti prevencijos planą, kuris padėtų vaikams spręsti iškilusias problemas (pavyzdžiui, užtikrinti vaikui konfidencialumą, padėti vaikui kreiptis pagalbos į kitas nepriklausomas institucijas, taip pat nukreipti pas nepriklausomus specialistus: gydytojus, psichologus, advokatus). Mokykla turėtų nuolat kelti pedagogų kvalifikaciją smurto prevencijos klausimais, rengti akcijas prieš smurtą, diskusijas grupėse, vykdyti įvairias socialines programas, jų metu šviesti ir teikti informaciją

vaikams. Vykdydami prevencines (ar drausminimo) priemones, turėtume būti atsargūs, kad nepadarytume vaikams žalos. Negalima persistengti – šios priemonės turi nežeminti vaiko orumo (28 str. 2 d.).

Vis dar pasitaiko atvejų, kada negalią turintis vaikas yra diskriminuojamas, varžomas jo dalyvavimas visuomeninėje veikloje, prieš jį smurtauojama (ypač globos namuose). Konvencijos 23 str. nuostatos nusako neįgalaus vaiko teisę į pilnavertį gyvenimą: gauti išsilavinimą ir profesinį pasirengimą, gauti visas įmanomas sveikatos paslaugas, lygias teises ir galimybę dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Mokyklos administracija turėtų pasirūpinti fizine mokyklos aplinka, kad negalią turintis vaikas galėtų patogiai atvykti į pamokas, sudaryti vaikui specialią ugdymo programą, teikti informaciją apie galimybę dalyvauti visuomeninėje veikloje, veikiančias neįgaliųjų organizacijas, konsultuoti tėvus dėl mokykloje ir už jos ribų teikiamų paslaugų. Mokykla turi turėti pedagogų, kurie padėtų negalią turinčiam vaikui, stengtųsi visapusiškai jį integruoti į mokyklos gyvenimą.

Mokykloje vaikai praleidžia daug laiko, tad kalbėdami apie vaiko teisę būti sveikam, teisę į sveikatą, buvimą sveikoje aplinkoje bei sveikatos švietimą (24 str.), turime siekti, kad visos šios vaiko teisės būtų įgyvendintos. Būtina pasirūpinti, kad mokykloje netrūktų higienos priemonių (muilo, rankšluosčių, šepėčių ir kt.), kad patalpos būtų nuolat vėdinamos, valomos tokiomis priemonėmis, kurios nebūtų kenksmingos žmogaus sveikatai, nesukeltų alergijų. Patalpų apšvietimas turi atitikti higienos normų reikalavimus, vaikų suolai – jų amžių ir ūgį. Kad būtų išvengta traumų bei susižalojimų ir užtikrintas vaikų saugumas, reikia pasirūpinti saugiais laiptų turėklais, neslidžia grindų danga, lygiais bėgimo takeliais, saugiomis sporto bei kitomis mokymosi priemonėmis ir t. t. Mokykloje vaikai turi ne tik gauti žinių apie sveiką mitybą, bet ir galimybę visi būti pamaitinti šiltu maistu, aprūpinti geriamuoju vandeniu.

Konvencijos 27 str. kalbama apie vaiko teisę į tinkamą gyvenimo lygį, tad mokykla turi pasirūpinti visais vaikais, ypač tais, kurių socialinė padėtis yra sunki, kad tie vaikai bent kelis kartus per dieną gautų maisto. Mokykloje vaikai turėtų būti maitinami tam skirtose patalpose prie stalo, maistas turi atitikti vaikų amžių ir sveikos mitybos reikalavimus. Tik pamaitinti vaikai gali normaliai vystytis fiziškai, dvasiškai, protiškaiai ir socialiai. Rūpinantis tinkamu vaiko gyvenimo lygiu, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad mokykloje vaiko aplinka atitiktų jo amžiaus poreikius: turėtų būti tinkamai sutvarkytos erdvės, skirtos mokymuisi, laisvalaikio leidimui, žaidimams, popamokinei veiklai.

Kalbėdami apie vaikų sveikatą, negalime nepaminėti, kad vaikai, turintys sveikatos problemų, negali būti diskriminuojami (2 str.) ar varžoma jų teisė į dalyvavimą (12 str., 13 str.). Mokykloje

dirbančių sveikatos priežiūros specialistų pareiga – atkreipti dėmesį į sveikatos problemų turintį vaiką, padėti jam adaptuotis aplinkoje, sekti jo būklę visu ugdymosi laikotarpiu, laiku reaguoti į iškilusias problemas, konsultuoti vaiką ir jo tėvus (teisėtus globėjus) sveikatos klausimai. Atkreiptinas sveikatos specialistų bei mokytojų dėmesys į tokias ugdymo įstaigas, kaip socializacijos centrai, specialiosios mokyklos, specializuoti ugdymo centrai, sanatorinės mokyklos, reabilitacijos centrai, globos namai ir kt., kur vaikai ne tik mokosi, bet ir gyvena (laikinais ar visam laikui atiduoti valstybės globai), kad būtų užtikrintos jų teisės, sudarytos saugios globos ir mokymosi sąlygos. Ne paslaptis, kad dažnai tokiose įstaigose piktnaudžiaujama savo valdžia ir pažeidžiamos vaiko teisės (25 str.). Norint to išvengti, reikia dažniau kvieisti nepriklausomus specialistus, kad šie tikrintų vaikams paskirtą gydymą, įvertintų jų sveikatos ir gyvenimo kokybę. Taip siekiama apsaugoti vaikus nuo smurto ar kitokių neteisėtų veiksmų bei laiku išklausti jų nuomonę.

Mokytojai ir visuomenės sveikatos priežiūros specialistai, dirbantys mokyklose, užtikrindami vaikų teisę į sveikatą, turėtų nuolat rūpintis ir savo sveikata, reguliariai ją tikrintis, kad susirgę užkrečiamosiomis ligomis neužkrėstų vaikų. Mokytojai ir kiti specialistai turėtų nuolat kelti kvalifikaciją ir šviesti mokyklos bendruomenę sveikos gyvensenos klausimais, rengti ir įgyvendinti prevencines sveikatos stiprinimo programas, jose dalyvauti ir nepamiršti, kad yra pavyzdys vaikams, stengtis integruoti sveikatos ugdymą į visus dėstomus dalykus, aiškinti ir vadovautis holistine sveikatos samprata. Vaikų skiepijimas – viena iš profilaktinės medicinos priemonių, todėl mokyklų specialistai nuolat turėtų šviesti tėvus (ar vyresnių klasių mokinius – būsimus tėvus) apie vaikų skiepijimą. Vaikai dažniausiai skiepijami ankstyvame amžiuje, todėl yra per maži, kad patys galėtų priimti sprendimus šiuo klausimu. Specialistų pareiga, pasitelkiant nepriklausomų mokslininkų nuomonę, remiantis atliktų tyrimų rezultatais – tėvus nukreipti teisinga linkme. Kaip rodo praktika, visuomenėje yra susiformavusi neigiama nuomonė apie skiepus, todėl sumažėjęs skiepijamų vaikų skaičius atveria galimybę vėl atsirasti ir paplsti tokioms ligoms kaip difterija, tymai, stabligė, poliomielitas ir kt. Reikia nuolat kalbėti tėvams apie tai, kad norint vaikams užtikrinti sveikatą nuo pat mažens, būtina ankstyvame amžiuje juos paskiepyti – tuomet išvengsime išvardytų infekcinių ligų protrūkių.

Vienas iš pamatinių vaiko pilnavertiško vystymosi ir ugdymo veiksmų yra teisė į mokslą ir išsilavinimą, kurį garantuoja Konvencijos 28 str. Kiekvienas vaikas turi gauti išsilavinimą ir būti nediskriminuojamas šioje srityje. Ypač atkreiptinas dėmesys į negalią ar rimtų sveikatos sutrikimų turinčius vaikus. Visiems vaikams turi būti prieinamos žinios apie sveikatą, jos išsaugojimą ir puoselėjimą. Kiekviena mokykla turėtų siekti sveikiau gyventi ir mokytis bei dirbti sveikesnėje

aplinkoje. Tai įmanoma pasiekti rengiant ir įgyvendinant sveikatos stiprinimo programas. Mūsų šalyje jau trečią dešimtį pradėjo ir toliau sėkmingai vykdo veiklas sveikatą stiprinančios mokyklos. Patirtis bei atlikti tyrimai parodė, kad šios mokyklos geba susitvarkyti savo aplinką, kurioje malonu mokytis ir dirbti, turi nusistovėjusias sveikos gyvensenos tradicijas, jų mokinių mokymosi rezultatai yra geresni (jie mažiau turi žalingų įpročių), jose psichologinis klimatas yra geresnis nei kitose mokyklos, nes santykiai tarp mokinių ir mokytojų yra draugiški, yra mažiau patyčių.

Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį (31 str.) primena visiems suaugusiesiems, kad vaikai turi laikytis jų amžių atitinkančio dienos režimo, nepervargti dėl didelių krūvių mokykloje, turi turėti laiko poilsiui (miegui), laisvalaikiui, žaidimams ir saviraiškai. Pažeidus šią teisę, vaikai tampa neatsparūs ligoms, kenčia jų psichinė sveikata, prastėja socialiniai ryšiai, mokymosi pasiekimai. Mokytojų ir visuomenės sveikatos specialistų tikslas – sekti, kad mokykloje vaikai nebūtų persitempę, pervargę, irzlūs, paveikti streso. Tai pastebėjus, reikia aiškintis priežastis, padėti vaikui spręsti iškilusias problemas. Mokykloje visi vaikai turi turėti vienodas galimybes sportuoti laisvalaikio metu, užsiimti menine veikla, žaidimais. Mokykla turėtų pasirūpinti, kad šie užsiėmimai nebūtų mokami. Sveikatos specialistai turėtų sugalvoti alternatyvių būdų, kaip mažinti vaikų nejudrumą. Ne paslaptis, kad daugelis vaikų didesnę dienos dalį sėdi klasėse, namuose ruošdami pamokas, žaisdami kompiuteriu, žiūrėdami televizorių ir taip stipriai kenkia savo sveikatai.

Konvencijos 32 str. reglamentuoja vaiko teisę būti apsaugotam nuo ekonominio išnaudojimo. Tai reiškia, kad vaikas turi būti apsaugotas nuo bet kokio darbo, kuris trukdytų jam mokytis, kenktų jo sveikatai, fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam bei socialiniam vystymuisi. Mokytojai, visuomenės sveikatos priežiūros specialistai turėtų informuoti vaikus, jų tėvus (teisėtus globėjus) apie galimą vaikų ekonominį išnaudojimą, nelegalų darbą ar vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą (už pinigus ar kitokį atlygį), vaikų pornografijos kūrimą, pardavimą (34 str.), vaikų įtraukimą į narkotikų prekybą (33 str.) ir kitas nelegalias bei nusikalstamas veikas. Suaugusiųjų pareiga – diskutuoti, kalbėtis su vaikais šiomis temomis ir sekti, ar nėra tokių atvejų ten, kur jie dirba. Taip pat mokytojai ir visuomenės sveikatos specialistai turi vaikus auklėti, kad šie nebijotų darbo. Kolektyvinių užsiėmimų metu jie turi mokytis kurti, eksperimentuoti ir pažinti savo darbo vaisius (pavyzdžiui, daržovių ar arbatžolių auginimas mokyklos sode ir kt.). Reikia pratinti vaikus prie švaros, jos palaikymo (pavyzdžiui, susitvarkyti savo klasę ar suolą po užsiėmimų, tvarkingai susidėti daiktus, knygas, drabužius ir pan.). Tai nėra vaikų išnaudojimas, kaip kad dažnai klaidingai tai pateikiama. Taip vaikai pratinami gerbti darbą, ugdomas atsakomybės jausmas, rūpestis aplinka, kurioje jie mokosi, ugdomi

gebėjimai dirbti komandoje, atsakyti už savo veiksmus, atsiskleisti, parodyti save kūrybiškai, gerbti klasės draugus ir mokytoją ir, reikalui esant, jiems padėti, būti pastebėtam ir įvertintam už pastangas, dalyvauti procese ir išreikšti savo nuomonę.

Įgyvendindami Konvencijos 33 str. turime siekti, kad su vaikais dirbantys specialistai imtųsi visų įmanomų priemonių, kurios apsaugotų vaikus nuo narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų, tokių kaip alkoholis, tabakas, tirpikliai (klijai) ar kt. Narkotikus vartojantys vaikai gali stipriai pakenkti savo protinei ir fizinei brandai, įsitraukti į nusikalstamas veikas, padaryti žalos ne tik sau, bet ir artimiesiems. Mokykla turi turėti aiškią narkotikų prevencijos strategiją ir vykdyti įvairias priemones: parengti programą, vykdyti stebėseną, šviesti vaikus ir jų tėvus apie narkotikų žalą, organizuoti įvairias diskusijas, akcijas bei kitus renginius, kuriais atkreiptų dėmesį į psichiką veikiančių medžiagų daromą žalą žmogaus sveikatai, socialinei aplinkai, taip pat ir į nusikalstamas veikas, padaromas pavartojus narkotikų.

Vaikai, vartojantys narkotikus, alkoholį ar kitas psichiką veikiančias medžiagas, gali būti pažeidžiami ir lengvai įtraukiami į vaikų pornografijos gamybą, prostituciją bei seksualinį išnaudojimą. Tokie vaikai gali būti apkrėsti įvairiomis lytiškai plintančiomis ligomis, paveikta jų psichinė sveikata. Statistiškai dažniau seksualinę prievartą patiria mergaitės, todėl būtina jas šviesti nuo mažens, kaip apsisaugoti nuo išnaudojimo, nepasikliauti suaugusiųjų vilionėms. Konvencijos 34 str. pasisakoma prieš bet kokį vaikų seksualinį išnaudojimą, prievartavimą, lenkimą dalyvauti neteisėtoje seksualinėje veikloje, prostitucijoje. Įgyvendindami šio straipsnio nuostatas, privalome vaikus apsaugoti, tam skirdami pakankamai išteklių. Mokytojai, visuomenės sveikatos priežiūros specialistai, mokyklų psichologai, socialiniai pedagogai turi imtis prevencinių priemonių, šviesti vaikus šiais klausimais, teikti socialines ir psichologines konsultacijas, padėti vaikams ir jų tėvams spręsti problemas, susijusias su vaikų seksualiniu išnaudojimu, reabilitacija. Mokyklos specialistams turi būti organizuojami mokymai, kaip padėti nukentėjusiam vaikui, kad šis netaptų paniekos objektu, kaip padėti jam integruotis į visuomenę, užtikrinti visas teises.

Vadovaudamiesi Konvencijos 37 str., turime kiekvieną vaiką apsaugoti nuo žiauraus elgesio, kankinimų, smurto, žeminimo. Vis dar pasitaiko atvejų, kai ugdymo aplinkoje naudojamos fizinės bausmės kaip auklėjamoji ar drausminamoji priemonė. Tačiau nuo tokių „auklėjimo“ priemonių kenčia vaikų fizinė ir psichinė sveikata, jie jaučia pažeminimą ir socialinę atskirtį. Prieš vaikus panaudotas fizinis ir psichologinis smurtas yra nesuderinami su vaiko teisėmis. Mokykla, laikydamasi Konvencijos 37, 19, 28 (2 d.) str. nuostatų, turėtų savo vidiniuose dokumentuose nurodyti, kad draudžiama prieš

vaiką naudoti net ir lengvas fizines bausmes, žiauriai su juo elgtis, žeminti jo orumą, naudoti psichologinį smurtą. Ypač atkreipiamas dėmesys į tokias mokyklas kaip socializacijos centrai, specialiosios mokyklos, globos centrai, kuriuose vaikai yra atskirti nuo savo šeimos arba jos iš viso neturi. Specialistai, dirbantys tokio tipo mokyklose, turėtų turėti pakankamai kompetencijų vaiko teisių apsaugos klausimais, nuolat kelti kvalifikaciją. Mokytojai turėtų diskutuoti su vaikais tinkamo elgesio, pagarbos kitam asmeniui, teisės į savo nuomonę klausimais. Tokiose diskusijose būtina kalbėti ir apie vaiko pareigas: gerbti kitą asmenį, stengtis padėti, nežeminti, neskriausti, nesityčioti ir t. t.

Vaikams, nukentėjusiems nuo bet kokio smurto, išnaudojimo ar nepriežiūros, reikalinga rehabilitacija, kuri padėtų atkurti fizinę ir dvasinę savijautą. Ši nuostata yra įtvirtinta Konvencijos 39 str. Nukentėjusiems vaikams reikia suteikti psichologinę pagalbą, atkurti jėgas ir socialiai integruoti į visuomenę. Specialistai, dirbantys su nukentėjusiais vaikais, turi būti jautrūs, gebėti suprasti vaiko problemą, suteikti vaikams ir jų šeimos nariams psichologines bei socialines konsultacijas, laiku užkirsti kelią stigmatizacijai, skatinti vaikus pasirinkti kitokį gyvenimo būdą (jeigu anksčiau jis buvo susietas su narkotikais, prostitucija ar komerciniu seksualiniu išnaudojimu). Nukentėjusieji vaikai ir jų šeimos nariai turi gauti visokeriopą nemokamą pagalbą iš įvairių sričių specialistų: teisininkų, socialinių darbuotojų, psichologų, gydytojų ir kt. Geriausiai, kai ši paslauga teikiama vienoje vietoje (pavyzdžiui, dienos centre, jaunimui palankių sveikatos priežiūros paslaugų teikimo kabinete ar kt.) ir yra lengvai pasiekiamą nukentėjusiems vaikams.

Kalbėdami apie vaiko teises, negalime apsiriboti tik jomis ir nepaminti, kad jeigu yra teisės, yra ir pareigos. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje pabrėžta, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Mokykloje vaikai nuolat bendrauja su mokytojais ir šioje aplinkoje jų teisės ir pareigos persipina su suaugusiųjų teisėmis ir laisvėmis. Tačiau dažniausiai mokyklos aplinkoje pabrėžiamos vaiko teisės ir paminėjama akcentuoti vaiko pareigas. Šiandien kalbėdami apie vaiko teisę į sveikatą, turime kalbėti ir apie vaiko pareigą būti sveikam, rūpintis savo sveikata. Parengėme lentelę (žr. priedą), kurioje yra išvardytos vaiko teisės, kurios siejasi su sveikata, paminėtos pareigos, kurias vaikas privalo vykdyti būdamas mokykloje, ir pateikta mokyklos galimybė padėti vaikui įgyvendinti šias teise ir išaiškinti pareigas.

Lietuva, įgyvendindama Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, įsipareigoja ne tik vykdyti jos nuostatas, bet ir jomis vadovaudamasi kurti palankią vaikams teisinę bazę, rengti naujus teisės aktus ir tinkamais būdais skleisti informaciją visuomenei apie vaiko teises. Siekiant veiksmingo vaiko teisių

įgyvendinimo, reikalingas ne tik glaudus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, bet ir kvalifikuotas visuomenės požiūrio į vaiko teises formavimas. Jeigu visuomenė nebus pasirengusi priimti ir įgyvendinti vaiko teisių, vien gerai suformuota teisinė bazė neapgins vaikų nuo smurto, žeminimo, diskriminavimo ir kitų veiksnių, žalojančių jų psichinę ir fizinę sveikatą. Vaiko teisių nepaisymas arba jų ignoravimas rodo, kad visuomenei ir patiems vaikams trūksta informacijos apie Vaiko teisių konvencijos normas, dažnai trūksta suprantamo išaiškinimo, kaip įgyvendinti vaiko teises, o valstybinės institucijos nepakankamai skiria dėmesio bei išteklių iškilusiems klausimams spręsti. Todėl minėdami Tarptautinę vaikų gynimo dieną, pabrėžtinai skatiname suaugusiuosius daugiau dėmesio skirti Vaiko teisių konvencijos principinių nuostatų įgyvendinimui praktikoje, skatinti pačius vaikus daugiau domėtis savo teisėmis ir pareigomis, ieškoti galimybių profesionaliai jiems tai išaiškinti, daugiau dėmesio skirti informacijos apie vaiko teisių apsaugą sklaidą ir nevengti atsakomybės už neveikimą.

Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centro Vaikų sveikatos skyriaus visuomenės sveikatos administratorė Nijolė Paulauskienė

Šaltiniai: Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1989, 1995), Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas (2002).